

Andris Miglavs
Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūta
Lauksaimniecības attīstības un ekonomisko attiecību nodaļas vadītājs

ES Kopējās lauksaimniecības politikas ietekme uz pārtikas cenām Latvijā jeb pārtikas cenu konverģence

Labdien, cienījamās dāmas un godātie kungi!

Man ir dubults prieks par inflācijas rādītājiem Latvijā. Pirmkārt, tāpēc, ka inflācija Latvijā beidzot izkāpusi no maģiskajiem 1–2% un ļauj notikt tautsaimniecības iekšējai pārstrukturēšanai. Otrkārt, kā vienkāršam patērētājam man ir prieks, ka inflācijas līmenis tomēr ir tik zems un nepārsniedz 10–15%.

Tātad šodien īsos vārdos par Latvijas iekļaušanos Eiropas koptirgus telpā un pārtikas cenām. Pirmkārt, vai pievienošanās Eiropai ir pārtikas cenu palielinājuma noteicošais faktors? Vai Latvijā varam gaidīt tālāku pārtikas cenu pieaugumu? Ja jā, kas to noteiks? Kāda ir pārtikas cenu veidošanās struktūra? Kādi faktori ietekmē cenu līmeni? Kāda ir ES lauksaimniecības politikas ietekme uz pārtikas cenām Latvijā līdz šim un kāda tā varētu būt nākotnē? Kā strādās citi cenu pieauguma avoti, konkrēti, iedzīvotāju labklājības palielinājums, paradumi un tautsaimniecības struktūras pārmaiņas?

Inflācija nav viendabīgs process, kas notiek vienkārši, pastāvīgi, visās jomās vienmērīgi. Ja salīdzinām ar kopējo inflācijas pieaugumu, pārtika nav bijusi izšķirošais un dominējošais inflācijas pieauguma faktors pat pievienošanās posmā – ne maijā, ne aprīlī, kaut pirmajos gada mēnešos pārtikas cenu pieaugums patiešām bija lielāks, nekā bija kopējais inflācijas līmenis.

Ja paraugāmies uz atsevišķām komponentēm, gaļas tirgū inflācijas līmenis ir zem 1% mēnesī, pēdējos mēnešos tuvu nullei. Nozīmīgāks ir bijis piena cenu pieaugums, bet tas ir noticis jau gada sākumā un pēdējos mēnešos faktiski ir apstājies.

Līdzīgu situāciju mēs varam redzēt arī maizes tirgū – pamatpieaugums bija gada sākumā un gada nogalē tas mazliet atjaunojas. Daudz interesantāk ir tas, kas ir noticis cukura tirgū, kur cenu palielinājums bijis patiešām nozīmīgs.

Ja vērtējam lauksaimniecības politikas un pārtikas cenu saistību, mums tomēr jāizprot, no kā sastāv pārtikas patēriņa cenas? Un vai neapstrādātās pārtikas cenas pieaugums ir galvenais faktors kopējā pārtikas cenu līmeņa palielinājumā? Ekonomiski jānošķir rūpniecības uzņēmumā saražotā pārtika, kas ieguvusi pārtikas produkta izskatu, un tā pārtika, ko mēs faktiski apēdam. Gala patēriņa cenas struktūrā vienu daļu veido ir lauksaimniecības nozares produkts, otra daļa ir rūpniecība produkcijas pievienotā vērtība, bet trešā – tirdzniecības daļa. Bet ja runājam par patērētāja patērētas pārtikas cenām, noslēgumā vēl ir pārtikas sagatavošana ar savu pievienoto vērtību.

To, ka šim dalījuma ir pietiekami liela nozīme, mēs redzēsim, ja pavērosim, kā ir mainījusies un kāda izskatās šo dažādo jomu daļa pārtikas cenās. Ilustrēsim to ar kviešu maizes cenas struktūras pārmaiņām. Lauksaimniecības daļa kopējā maizes cenas struktūrā ir praktiski nemainīga. Rūpniecības daļa, lai cik tas būtu dīvaini, ir sākusi samazināties. Tas, par ko mēs varam runāt pēdējos gados, ir drīzāk tā cenas daļa, kas saistās ar tirdzniecības apgrozījumu.

Maize top no miltiem, kas ir galvenais lauksaimniecības un tās produkciju pārstrādājošās rūpniecības produkts, jo maizes ražošana pati par sevi jau ir sekundārā pārtikas ražošana. Mēs redzam, ka pēdējo gadu laikā ir krasi sašaurinājusies rūpniecības daļa miltu ražošanā. Ja mēs runājam par rūpniecības izmaksām, pieaugums faktiski saistās ar sekundāro pārtikas ražošanu, kas nekādā mērā vairs nav saistāma ar lauksaimniecības sektoru.

Latvijas pievienošanās ES un iekļaušanās Kopējā lauksaimniecības politikā patiešām ir tie faktori, kas lielā mērā ir noteikuši cenu palielinājumu.

Tomēr es negribu teikt, ka ES kopējā lauksaimniecības politika ir vienāda un vienota attiecībā uz visām pārtikas sektora jomām un ka mēs runājam par lauksaimniecību kā pārtikas izejvielu ražošanas nozari.

Lauksaimniecības politika ir nozaru politiku kopums, kurā ir vismaz triju dažādu veidu atbalsta shēmas:

- ❖ cenu līmeņa atbalsts (piens, cukurs, dārzeņi, augļi), kur papildus ienākumus lauksaimniekiem sniedz ar patērētāju maksātām augstākām cenām;
- ❖ tiešmaksājumi (laukaugi, liellopu gaļa), kur atbalsta sniegšanas ekonomiskais kanāls ir budžets, bet tirgus cenas saglabājas tuvu pasaules tirgus cenu līmenim;
- ❖ un netiešais atbalsts (putnu gaļa, olas, cūkgaļa), kur ražotāji zināmu atbalstu gūst caur salīdzinoši zemākām lopbarības cenām (pateicoties laukaugu ražotāju saņemtajiem tiešmaksājumiem) un tirgus stabilizācijas programmām krīžu gadījumos.

Tādēļ arī atšķirīga ietekme pievienošanās kontekstā ir bijusi Latvijā dažādām produktu grupām. Piena un cukura cenas pieaugums patiešām ir noticis tāpēc, ka Latvija ir pievienojusies ES Kopējai lauksaimniecības politikai. Cukura un piena sektors ir bijušas tieši tās jomas, kurās bija vērojams straujākais patēriņa cenu pieaugums. Putnu gaļas un arī cūkgaļas cenas atsevišķās jomās arī ir palielinājušās. Kāpēc? Tāpēc, ka mēs vairāk nevaram baroties ar zemo cenu produktu "Buša kājiņām", kā tas notika agrāk. Šobrīd Latvija, tāpat kā pārējā ES, ir iesaistījies tirdzniecības "karā" ar ASV par putnu gaļas tirgu, kurā ir pietiekami augstas ievadumtas barjeras, kas ietekmē arī Latvijas putnu gaļas sektoru un mūsu patērētājus. Vai mums korekti teikt, ka tā ir Eiropas ietekme? Tā noteikti ir netiešā ietekme, kas vairāk saistāma ar ES vēlmi saviem patērētājiem nodrošināt veselīgu pārtiku, nevis izrietoša no konkrētiem atbalsta mehānismiem. Savukārt, ja runājam par citiem produktiem, lauksaimniecības lomu cenu palielināšanā pievienošanās ES pati par sevi maz ietekmēja.

Kāds ir Eiropas un Latvijas cenu salīdzinājums nevis patēriņa līmenī, bet lauksaimniecības nozares ražotāju līmenī? Latvijā un ES ir trīs pamatnozares, kurās bija vērojamas būtiskas cenu līmeņa atšķirības līdz 2003. gadam ieskaitot: cukura sektors, piena sektors un liellopu gaļas sektors. Mēs pilnīgi droši varam prognozēt, ka, iekļaujoties ES vienotajā koptirgus telpā, šajās trijās jomās cenu līmenim būs jāpielīdzinās tam līmenim, kas ir vērojams ES pārējā koptirgus telpā. Pārējās jomās nozīmīgas cenu pārmaiņas nav prognozējamas. Atkarībā no valūtas kursa ir bijušas ļoti lielas svārstības cūkgaļas tirgū, putnu gaļas un olu tirgū. Šajās jomās drīzāk varam prognozēt nevis cenu turpmāku palielinājumu, bet pat samazinājumu salīdzinājumā ar to, kādas tās bija pirms iestāšanās ES, ja tālāk būtiski nepieaugs Ls kurss pret EUR.

Nozīmīgs pārtikas cenu palielinājuma avots Latvijā, mūsdiā, noteikti ir iedzīvotāju labklājības pieaugums un iespēja izdot vairāk līdzekļus kvalitatīvas pārtikas iegādei. Piemēram, 1999. gadā zemākās ienākumu grupas iedzīvotāji pārtikai tērējuši gandrīz 70% no saviem ienākumiem, savukārt turīgāko 10% ienākumu grupas pārstāvji ir tērējuši mazāk par 30%. Tas nenozīmē, ka turīgākā iedzīvotāju daļa ir tērējusi mazāk nekā nabadzīgākā iedzīvotāju daļa. Tieši otrādi: salīdzinoši nabadzīgākā iedzīvotāju daļa ir tērējusi 12 latus (1999. gada cenās, bet pakoriģēsim to ar koeficientu 1.10 un būs labi arī šodien), bet turīgākā iedzīvotāju daļa ir tērējusi 50–55 latus uz vienu cilvēku jeb četrarpus reizes vairāk. Kāpēc? Mēs varam izvirzīt hipotēzi par diviem apstākļiem. Pirmais sektors apēdamo pārtiku patēriņam ir gatavojis pats un ir izmantojis lētākos uzturvielu segmentus, otrs savukārt tieši pretēji. Tas daļēji atspoguļojas pārtikas

kvalitatīvajā struktūrā. No kā sastāv pārtika jeb kā uzņem kalorijas pirmā decile un kā desmitā decile?

Desmitajā decilē vairāk nekā 15%, gandrīz 20%, kaloriju tiek uzņemtas ar gaļu un tās produktiem, savukārt pirmajā decilē tie ir tikai 11%, pie tam mēs varam vēl atvasināt jautājumu par kvalitatīvo iekšējo struktūru šajā kontekstā. Tas apliecina, ka pie brīvāk izmantojamiem naudas līdzekļiem iedzīvotāju izvēle nosveras par labu dārgākiem produktiem un lielākam patēriņa apjomam.

Nobeigumā es gribētu izteikt divas pamattēzes:

- ❖ arī turpmāk Latvijā pieaugs pārtikas cenas no iedzīvotāju kā patērētāju viedokļa. Tas gan nebūs īpaši jūtams lauksaimniecības kā pamatpārtikas izejvielas ražotāju līmenī, jo šajā jomā pārtikas cenu pieaugums jau šobrīd praktiski ir izsmelts.
- ❖ Kvalitātes un ekonomikas izaugsmes ietekmē, iedzīvotājiem kļūstot labklājīgākiem un turīgākiem, viņi varēs vairāk tērēt pārtikai un izvēlēties dārgākus pārtikas produktus – dārgākus tāpēc, ka labākus un labāk sagatavotus.

Tāpēc man ir aicinājums sev kā vienam no Latvijas daudzajiem miljoniem pilsoņu un jums visiem pārējiem: audzēsim Latvijas ekonomiku un cilvēku labklājību, lai cenas varētu augt, bet tas mūs nesāpinātu!

Paldies par uzmanību.

Lauksaimniecības produktu cenu salīdzinājums Latvijā un ES (2001–2003)

Produkti	Latvija				ES			
	Saimniecības cenas, EUR/kg			Vidēji 2001.-2003.g	Saimniecības cenas, EUR/kg			Vidēji 2001.-2003.g
	2001*	2002**	2003***		2001	2002	2003	
Kvieši	0,089	0,092	0,100	0,094	0,116	0,106	0,115	0,112
Rudzi	0,081	0,086	0,093	0,087	0,099	0,087	0,098	0,095
Kartupeļi	0,091	0,090	0,086	0,089	0,105	0,095	0,130	0,110
Cukurbietes	0,030	0,030	0,031	0,030	0,045	0,046	0,045	0,045
Tomāti	0,659	0,495	0,779	0,644	0,787	1,024	0,789	0,867
Zemenes	0,797	1,014	1,022	0,945	2,709	2,785	2,745	2,746
Olas	1,127	0,909	1,028	1,021	0,927	0,931		0,929
Piens	0,145	0,143	0,146	0,145	0,326	0,304	0,288	0,306
Liellopu gaļa	1,259	1,168	0,864	1,097	1,993	2,227	1,657	1,959
Cūkgaļa	1,617	1,272	1,269	1,386	1,622	1,319	1,369	1,437
Putnu gaļa	1,395	0,972	1,206	1,191	1,645	1,498	1,543	1,562

Avots: LVAEI aprēķiniem sektora attīstības modelim